

- IZJAVA EKSPERATA -

ZDRAVSTVENE PERSPEKTIVE U PROCESIMA DONOŠENJA ODLUKA
Zdravstveni odgovor ka nultom zagađenju vazduha u regionu Balkana

Zagađenje vazduha je vodeći ekološki faktor rizika za sticanje bolesti, uzrokujući ogroman teret u zdravstvu. Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), zagađenje vazduha iz unutrašnjih i spoljašnjih izvora uzrokuje sedam miliona prijevremenih smrti širom svijeta svake godine (SZO, 2018)¹. Podaci SZO pokazuju da 99% ukupne populacije globalno udiše vazduh koji se smatra štetnim po zdravlje, a zemlje sa niskim i srednjim prihodima pate od najveće izloženosti.

Zagađenje vazduha je drugi vodeći uzrok smrti od nezaraznih bolesti², uzrokujući ishemijsku bolest srca, moždani udar, hroničnu opstruktivnu bolest pluća, infekcije donjih respiratornih organa i rak pluća. Nove studije takođe povezuju zagađenje vazduha sa povećanim rizikom od dijabetesa, astme i demencije, koji utiču na razvoj mozga fetusa i djece s potencijalnim doživotnim posljedicama (psihološki problemi i problemi u ponašanju kasnije u životu, uključujući simptome poremećaja pažnje i hiperaktivnosti (ADHD), anksioznost i depresija)³. Zagađenje vazduha dovodi do ogromnog zdravstvenog opterećenja pojedinca i društva, što se ogleda u broju dana bolovanja, posjeta ljekaru, korištenju lijekova i prijemima u bolnice, što doprinosi ogromnim troškovima zdravstvene zaštite na Zapadnom Balkanu. Zagađenje vazduha utiče na sve, ali posebno štetno djeluje na ranjive grupe, kao što su starije osobe i pacijenti s hroničnim bolestima, djeca, trudnice i ljudi koji žive u socijalno-ekonomski izazovnim sredinama.

Sve je više dokaza o štetnim efektima zagađenja niskog nivoa, ukazujući na činjenicu da vjerovatno ne postoji siguran nivo izlaganja zagađenom vazduhu.

Zaustavljanje štete po zdravlje uzrokovano zagađenjem vazduha zahtijeva odlučnu i hitnu preventivnu akciju, političku volju i posvećenost na svim nivoima i sektorima kreiranja javne politike. Zaštita svakog čovjeka od zagađenja vazduha – posebno onih najranjivijih – zahtijeva razvoj i primjenu politika prevencije bolesti koje se zasnivaju na najnovijoj nauci, davajući prioritet prevenciji i mjerama predostrožnosti koje trebaju biti dio obavezujućeg zakonodavstva s jasnim ciljevima i vremenskim rokovima.

Loš kvalitet vazduha je glavni problem na Zapadnom Balkanu, gdje su ljudi izloženi visokim koncentracijama štetnih zagađivača tokom cijele godine, iznad nacionalnih graničnih vrijednosti.

¹ World Health Organization (2021). WHO global air quality guidelines: particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide.

² World Health Organization (2019). Noncommunicable diseases and air pollution, WHO European High-Level Conference.

³ UNICEF (2017). Danger in the air: How air pollution can affect brain development in young children.

Izvori zagađenja uključuju saobraćaj sa velikim brojem zastarjelih vozila, velika industrijska postrojenja, poljoprivredu, spaljivanje uglja i drva za grijanje i kuhanje u domaćinstvu, spaljivanje otpada, i proizvodnju energije koja je u velikoj mjeri zavisna o zastarijelim termoelektranama na uglj koji emituju ogromne količine praškastih čestica (PM), sumpor dioksida (SO₂) i azotne okside (NO_x). Zagađenje praškastim česticama smatra se najopasnijim po ljudsko zdravlje.

Evropska agencija za životnu sredinu je 2019. godine procijenila da su praškaste čestice PM_{2.5} uzrokovale više od 25.000 preranih smrti samo na Zapadnom Balkanu: 4.000 u Albaniji, 5.900 u Bosni i Hercegovini, 2.800 u Kosovu*, 900 u Crnoj Gori, 3.400 u Sjevernoj Makedoniji i 11.400 u Srbiji. Iste godine, više od 2.200 života je izgubljeno zbog zagađenja azotnim oksidima (NO₂) i ozonom (O₃)⁴.

Regionalne vlade nastavljaju finansirati industrijsko sagorijevanje fosilnih goriva, posebno termoelektrane na uglj koji zagađuju lokalni vazduh, zemlju i vodu. Zajednice u blizini termoelektrana na uglj i velikih industrijskih postrojenja su najviše pogođene, ali zbog klimatskih uslova, zagađenje se širi po cijelom regionu i utiče na ljudske živote, divlje životinje i prirodu. Čini se da građani i dalje ulažu u oporavak javnog zdravlja, privrede i životne sredine.

Zagađenje vazduha i klimatske promjene glavne su prijetnje zdravlju u regionu. Region je već bio pogođen ekstremnim klimatskim događajima kao što su toplotni talasi, velike poplave, kiše i oluje sa vjetrom i suše, a sve to nameće ogromne zdravstvene, ekološke i ekonomske gubitke: ovi klimatski događaji povećali su ranjivost zdravstva i zdravlje mnogih zajednica, ekosistem i usporili preduzimanje koraka ka održivijoj budućnosti. Ako se ne posvetimo, klimatske promjene će nastaviti da doprinose porastu temperature i broju toplotnih talasa, kao i ekstremnim vremenskim pojavama koje će, zajedno sa zagađenjem vazduha, negativno uticati na zdravlje, podsjećajući nas na neophodnost hitnog djelovanja ka okončanju zavisnosti o fosilnim gorivima u regionu, koja pokreću klimatske promjene i glavni su izvori zagađenja vazduha.

Zagađenje vazduha i klimatske promjene imaju zajednički izvor: sagorijevanje fosilnih goriva. Napori da se umanje uticaji jednog može voditi ka poboljšanju drugog. Poboljšanje kvaliteta vazduha može pomoći u ublažavanju klimatskih promjena, a smanjenje emisija će pomoći u postizanju boljeg kvaliteta vazduha.

Dostizanjem preporuka datih u Smjernicama o kvalitetu vazduha Svjetske zdravstvene organizacije, Zapadni Balkan će sačuvati javno zdravlje te ublažiti klimatske promjene.

⁴ Eionet (2021). Health risk assessments of air pollution Estimations of the 2019 HRA, benefit analysis of reaching specific air quality standards and more.

* Ova oznaka ne prejudicira stav o statusu i u skladu je sa Rezolucijom UNSCR 1244/99 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

ZDRAVSTVENE PREPORUKE ZA KREATORE JAVNIH POLITIKA

Kreatori javnih politika u regionu treba da identifikuju i daju prioritet mjerama koje će obezbjediti najveću korist za zdravlje, klimu i čist vazduh. Zagađenje vazduha predstavlja prijetnju javnosti i treba ga rješavati ambicioznim i dosljednim akcijama koje imaju za cilj zdraviju budućnost. Lideri Zapadnog Balkana treba da povećaju učešće nauke u procesima donošenja odluka kako bi osigurali pravovremenu integraciju ciljeva nultog zagađenja vazduha u politikama zaštite životne sredine.

Lideri Zapadnog Balkana moraju priznati značajnu ulogu gradskih vlasti u poduzimanju akcija na smanjenju zagađenja vazduha i ublažavanju efekata klimatskih promjena. Da bi decentralizacija funkcionisala, potrebno je finansiranje, odgovornost, praćenje i učinkovitost politika ulaganja i sprovođenje od strane gradova kako bi se upravljalo brzim odgovorom usmjerenim na smanjenje zagađenja vazduha na izvoru. To takođe znači da više stručnjaka za zdravlje i životnu sredinu moraju udružiti napore u uspostavljanju procesa donošenja odluka zasnovanih na nauci i usmjerenih na izgradnju zdravije, čistije i održive budućnosti za sve.

Mi, dole potpisani zdravstveni stručnjaci sa Zapadnog Balkana pozivamo se na sljedeće:

Postaviti cilj nultog zagađenja i vremenski okvir

Sofijska deklaracija o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan i Akcioni plan za njenu implementaciju važni su politički okviri za postizanje čistog vazduha i uspostavljanje politike o nultom zagađenju vazduha u regionu te odlična prilika da se usmjere ulaganja data u okviru Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan. Lideri Zapadnog Balkana moraju postaviti ambiciozan cilj za postizanje životne sredine bez zagađenja, a koji će pratiti jasan vremenski okvir.

Najnovije vanredne situacije kao što su koronavirus (COVID-19), finansijska i energetska kriza i rat u Ukrajini usporile su napredak ka zdravijoj budućnosti širom Zapadnog Balkana. Ove po život opasne okolnosti povećale su ranjivost naših zajednica, stavljajući zdravlje ljudi u prvi plan. Lideri moraju promovisati ulaganja u uvođenje više obnovljivih energetske kapaciteta umjesto fosilnih goriva, smanjiti zagađenje kako bi se spriječile bolesti, ublažiti efekte klimatskih promjena, ozelenjavati gradove i povećati primjenu principa pametne mobilnosti. Koraci oporavka koji su u toku moraju se smatrati šansom za pružanje sigurne, zdravije i održive budućnosti za sve.

LIDERIMA ZAPADNOG BALKANA:

- Posvetite se potpunom usklađivanju nacionalnih standarda o kvalitetu vazduha sa najnovijim smjernicama za kvalitet vazduha Svjetske zdravstvene organizacije iz 2021. godine, što je prije moguće.
- Uspostavite regionalnu saradnju kako bi se ubrzao prelazak na nultu zagađenost vazduha, uključujući saradnju između ministarstava zdravlja i zaštite životne sredine, instituta za javno zdravlje i zdravstvenih stručnjaka.
- Povećajte učesće zdravstvenih stručnjaka, naučne zajednice i akademske zajednice u procesima donošenja odluka i razvoja javnih politika.
- Zaustavite direktne ili indirektno javne subvencije za zagađujuće procese, posebno sagorijevanje fosilnih goriva za proizvodnju energije, kuhanje i grijanje domaćinstava.
- Odredite ambiciozan datum za postepeno ukidanje uglja za proizvodnju energije uz podršku finansiranja obnovljivih izvora energije.
- Pružite podršku za okončanje sagorijevanja uglja i drveta za potrebe kuvanja i grijanja u domaćinstvima i omogućite prelazak na čistije alternative.
- Podržite gradove u implementaciji politika postepenog ukidanja starih dizel vozila (uvoz i upotreba) i u uvođenju infrastrukture električnih automobila, ali i za potrebe smanjenja prometa motornih vozila te proširenja mreže javnog prijevoza i aktivne infrastrukture kretanja (biciklizam, pješaćenje).
- Završite proces ratifikacije Konvencije o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha i posvetite se ambicioznijem sprovođenju protokola.
- Podržite modeliranje za uspostavljanje obaveza smanjenja emisija u cijeloj ekonomiji za glavne zagađivače obuhvaćene Nacionalnim planovima za smanjenje emisija (prema Sporazumu o energetske zajednici, Direktiva 2001/80/EC) i Geteborškim protokolom prema Konvenciji o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha.
- Povećajte nivo usvajanja najboljih dostupnih tehnika u skladu sa Direktivom o industrijskim emisijama.
- Obezbedite finansijska sredstva za razvoj i implementaciju Strategije kvaliteta vazduha na nivou gradova u cilju jačanja zdravstvene prevencije i zaštite životne sredine.
- Uspostavite odgovarajući sistem praćenja kvaliteta vazduha, uključujući i akreditaciju mreže za praćenje kvaliteta vazduha.

Potpisnici izjave za Zdravstveni odgovor ka nultom zagađenju vazduha u regionu Balkana:

1. Prof. dr Dragan Gjorgjev, Institut za javno zdravlje Republike Sjeverne Makedonije, Sjeverna Makedonija
2. Doc. dr Mirjana Dimovska, Institut za javno zdravlje Republike Sjeverne Makedonije, Sjeverna Makedonija
3. Prof. dr Zorana Jovanović Andersen, Univerzitet u Kopenhagenu, Kopenhagen, Predsjedavajuća Komiteta za životnu sredinu i zdravlje Evropskog respiratornog društva, Danska
4. Prim. dr Elizabet Paunović, bivša šefica Evropskog centra za životnu sredinu i zdravlje Svjetske zdravstvene organizacije (WHO/ECEH), Srbija
5. Dr sc. Vlatka Matković, Alijansa za zdravlje i životnu sredinu (HEAL), Belgija
6. Prof. dr. sc. Antigona Ukehaxhaj, specijalista za javno zdravlje, Nacionalni institut za javno zdravlje Kosova, Priština, Kosovo
7. Prim. Dr sci. med. Branislava Matić Savićević, Srbija
8. Prof. dr Marija Jevtić, Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, vanredni član Akademije medicinskih nauka Srpskog Ljekarskog društva, Srbija
9. Prof. dr Sanja Bijelović, Institut za javno zdravlje Vojvodine, Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Srbija
10. Prof. dr Zarema Obradović, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet zdravstvenih studija Sarajevo, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina
11. Prim. dr spec. Tomica Anchevski, Specijalista interne medicine, Opšta bolnica Kumanovo, Udruženje ljekara za životnu sredinu MADE, Sjeverna Makedonija
12. Prof. dr Maida Mulić, Zavod za javno zdravstvo Tuzlanskog kantona, Medicinski fakultet Univerziteta u Tuzli, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina
13. Vanr. prof. dr Gazmend Zhuri, Član Udruženja pulmologa Kosova, specijalista za respiratorne bolesti u Poliklinici REZONANCA
14. Mr sc dr med. Milkica Grabež, Medicinski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina
15. Dr Borko Bajić, Institut za javno zdravlje Crne Gore, Crna Gora

Objavljeno, 02. jun 2022.